

Titel: Sydösterbottnisk *så*-konstruktion

Författare: Ann-Marie Ivars

Typ av verk: artikel

Publicerad i : *JYSK, ØMÅL, RIGSDANSK mv*. Studier i dansk sprog med sideblik til nordisk og tysk. Festskrift til Viggo Sørensen og Ove Rasmussen. Redigeret af Torben Arboe, Inger Schoonderbeek Hansen. Aarhus: Aarhus Universitet 2011.

Abstrakt: *Så*-konstruktionen, eller adjunktionellt *så* som den kallas i Svenska Akademiens grammatik, är vanlig i talat språk. Den har som främsta uppgift att fungera som gränsmarkör mellan fundament och satskärna i deklarativa huvudsatser. I sverigesvenskan är det fundament med funktion som fritt adverbial eller fritt predikativ som kan följas av *så*, t.ex. *i morgon så kommer han*. Finlandssvenskan har inte den begränsningen utan använder *så* över hela skalan av fundament, efter nominala såväl som adverbiella fundament, t.ex. efter subjektet i *andra gården utefter den här vägen så är min hemgård*. Artikeln handlar om bruket av adjunktionellt *så* efter fundament i olika satsledsfunktioner i sydösterbottniskt talspråk.

Datum: 26 augusti 2011

Sydösterbottnisk *så*-konstruktion

Så-konstruktionen – eller adjunktionellt *så* som det heter i Svenska Akademiens grammatik (SAG) – är en vanlig konstruktion i svenskt talspråk. Det är en konstruktion som intressant nog används på lite olika sätt i finlandssvenskt och sverigesvenskt språkbruk.

Så-konstruktionen förekommer främst i deklarativa huvudsatser, där den har till uppgift att markera gränsen mellan fundament och satskärna. *Så* står alltså då placerat mellan fundamentet och det finita verbet, t.ex. Nä *nimm farfar så tu skomakar* 'min farfar så var skomakare'.

Exemplet visar en typiskt finlandssvensk användning av adjunktionellt *så*, dvs. *så* efter ett fundament som fungerar som subjekt i satsen. Det är en användning som är främmande för svenskan i Sverige, där normalt bara fundament som fungerar som fritt adverbial eller fritt predikativ kan följas av *så*. I Sverige kan man alltså säga *Och sen så frös jag in bären* och *Ensam så vågar han ingenting*, men ett bundet adverbial kan där bara marginellt (*Där så har jag aldrig bott*) och subjekt och objekt normalt inte alls följas av *så*.

I Finland förekommer *så*-konstruktionen däremot efter alla slags fundament, nominala såväl som adverbiala fundament. Alla språkbrukare använder konstruktionen, oberoende av social tillhörighet. Den hör hemma på alla normnivåer, från dialekt till standard. (Ekerot 1988:248; Ivars 1993; SAG 4:417 f., 470, 694 f.)

Det finlandssvenska bruket av adjunktionellt *så* representeras här av talspråket i Sydösterbotten (sÖB). Bruket belyses med språkprov från en rad dialekter på landsbygden och från stadsmålet i Kristinestad. *Så* verkar vara begränsat till huvudsatser – det är inte belagt i narrativa bisatser men däremot nog i referatmeningar där talaren återger något som någon har sagt eller tänkt (SAG 4:847–850, 861 f.).

Beskrivningen bygger på egna dialektintervjuer från Övermark (Öv), Närpes (Nä) och Lappfjärd (Lf) kompletterade med en inspelning av ett gruppsamtal från Kristinestad (Ks) 1990. Först beskrivs adjunktionellt *så* efter adverbiala fundament i punkt 1 och 2, sedan bruket av *så* efter nominala fundament i 3 och 4. Punkt 5 tar upp ett specifikt bruk av *så* efter utbrytning. Till slut diskuteras i punkt 6 arbetsfördelningen mellan enkelt fundament, adjunktionellt *så* och dislokation.

Ljudbeteckningen är fonematisk och följer mönstret från Ordbok över Finlands svenska folkmål (I:XVII). Dialekten bevarar grammatiskt genus och syftar med *han, hon, he* 'det' på ord av maskulint, feminint och neutralt genus. Dialektens tjocka *l* betecknas med fet stil.

1. Fundament med funktion som fritt adverbial

Fria adverbial konstrueras gärna med *så*. Speciellt vanligt är det med *så* efter bisatser som anger tid eller omständighet. Adjunktionellt *så* hittar vi således lätt i satser som inleds med temporala eller konditionala bisatser, men också i satser som inleds av adverbfraser eller fria annex. Temporala bisatser kan vara dislokerade med *så* placerat mellan dislokationen och den pronominella kopian i den inre satsen.

a) Temporal bisats + *så* + finit verb:

Tå an va ti sjtjyö:tän *så* va e ju ie:n såm rodd å ie:n såm la:g ut: 'då man var till sköten, så var det ju en som rodde och en som lade ut (näten)'. (Nä)

Tå di va fär:di ko:ka, täide strömjan *så* to: di di å så jie: di opp 'då de var färdigkokade, de där strömningarna, så tog de dem och så gick de upp'. (Nä)

Så, tå ja treffa hon *så*, *så* tala on ju rikssvensk hon 'så, då jag träffade henne så, så talade hon ju rikssvenska, hon'. (Nä)

Sedan karin menn dödd *så*, *så* laga vi bått hestin 'sedan karlen min dog så, så lagade vi bort hästen'. (Lf)

Tätti ja ur: gamälstugon koåm *så* va no: ju:sen i fönstren 'tills jag ur gammelstugan kom, så var nog ljusen i fönstren (om julmorgonen)'. (Lf)

Noå vi ko:ka grynngroitsgry:tår *så* la: vi anise, i hie 'när vi kokade gryngrötsgrytorna, så lade vi aniset i det'. (Lf)

Föri e vo: modä:nt me lektris så ha: dām no: löfton 'före det blev modernt med elektricitet, så hade de nog lyktan (i julkorset)'. (Lf)

Så sa: on noår on skåda opp *så* tykkt on honde granngåskvinnon sto: breivär on 'så sa hon när hon skådade upp, så tyckte hon (att) den där granngårdskvinnan stod bredvid henne'. (Lf) [referatmening]

Noå du ga: nieret toå sjenn nu *så* si: du no: naen såm a slei ut 'när du går nerefter tået (dvs. byvägen) här nu, så ser du nog någon (kattfot) som har slagit ut'. (Lf) [sagt till intervjuaren]

b) Temporala bisatser kan vara dislokerade, och *så* står då placerat mellan dislokationen och kopian *då* i den inre satsen. Sverigesvenskan skulle i motsvarande fall ha ordföljden *då så*:

Tå päronen to:est opp *så* tå sku e lagas mosiklimpan 'då päronen togs upp, så då skulle det lagas mosklimparna (dvs. en maträtt på stött potatis som formas till bullar och kokas i mjölk)'. (Lf) [*päron* 'potatis']

Men tå tå dām vo: ga:mbla tå *så* tå minns ja dām laga fåsston 'men då då de blev äldre då, så då minns jag (att) de lagade (dvs. byggde till) farstun. (Lf) [dubbeladverbial *då då*, finaldubblerat *då*]

c) Konditionala bisatser, oinledda (frågeformade) eller inledda av *om*, *bara* + *så* + finit verb:

Men va e blyö:t i:s *så* jie:g itt e 'men var det blöt is, så gick inte det (att åka skridsko)'. (Öv)

Bare ja ska byri fundär na lete *så* kann ja no: reken opp di allihop 'bara jag skulle börja fundera lite, så kan jag nog räkna upp dem allihop (dvs. alla gårdarna i byn)'. (Nä)

Å tå sa: on åm an sku jet tju:vi till *så* ska an få gratis 'och då sa hon om han skulle äta tjugo (ägg) till, så skulle han få (dem) gratis'. (Nä) [referatmening]

Han ha:, åm et minns Adrin na: *så* ha: an ju e, e snellt sett omöilit 'han hade, om du minns Adrian något, så hade han ju ett snällt sätt, omöjligt'. (Nä) [anakolut]

Ja:a, va e nu vakart *så* oåt di därut 'jaa, var det nu vackert, så åt de därute (på bröllop)'. (Nä)

Var e vintrin å i:sin å sjlefuöre *så* tjuöt dām ju uvi i:sin 'var det vintern och isen och slädföret, så körde de ju över isen (till julkyrkan)'. (Lf)

Å dödd dām tå ju:grenen a teijest inn *så* sku on kliedas oåv å bjä:ras ut, fieg it va na: tå e va sårjen i 'och dog de då julgranen hade tagits in, så skulle den klädas av och bäras ut, fick inte vara något då det var sorgen, inte'. (Lf)

Å va it on riktit ra:k *så* hakkast e me spadan tått on vo: riktit fi:n å ra:k 'och var inte den (dvs. björnmossmattan) riktigt rak, så hackades det med spaden tills den blev riktigt fin och rak'. (Lf)

Åm e va vakat vedä *så* sjongd dām ju ut dām därut å, å såde 'om det var vackert väder, så sjöng de ju ut dem därute och, och så där'. (Lf) [sedan att *sjunga ut lik* före den sista färden]

Besynnli åm e va böndren *så* ska e ju va et riktit ma:tkala:s 'besynlig om det var bönderna, så, så skulle det ju vara ett riktigt matkalas'. (Lf) [gravöl; FO I s. 164 *besynn(er)lig* 'i synnerhet']

d) Också fraser av olika slag, nominal-, adverb- och prepositionsfraser, som står som fundament och fungerar som adverbial konstrueras med *så* som gränsmarkör mot satskärnan:

Å hede va tökäl alla vintrar *så* ska ja ga jönåm hande kur:rin 'och det där var tyckel (dvs. ofta), alla vintrar så skulle jag gå genom den där kuren'. (Nä)

Men annårs *så* spela bro:rin männ Ga:bræl 'men annars så spelade brodern min, Gabriel (på danserna i byn)'. (Nä)

Ett tu: tri: *så* va dåm bått allihop 'ett tu tre så var de borta allihop (dvs. alla torp)'. (Lf)

Alla ti:där *så* sku vi ha naon ny:on mattå vievd 'alla tider så skulle vi ha någon ny matta vävd (till jul)'. (Lf)

Å åm nyåsmjönin å å trettondasmjönin enn *så* va e no: jusen i tjörtjon 'och om nyårsmorgonen och, och trettondagsmorgonen än så var det nog ljusen i kyrkan'. (Lf) [dubbeladverbial]

Ja: femtdajin *så* jie vi no: å ba: kvara:dä ti goålan såde å 'ja, femtedagen (jul) så gick vi nog och bad varandra till gårdarna så där och'. (Lf)

Å förr i vä:den *så* stikka vi spetsan 'och förr i världen så stickade vi spetsarna'. (Lf)

Å e va va:nlitvi:s *så* var e en kvinnå såm sjlakta 'och det var, vanligtvis så var det en kvinna som slaktade'. (Lf) [anakolut]

Myönar å kvieldar *så* far: on me bi:l 'morgnar och kvällar så far hon med bil (till arbetet)'. (Lf)

Va:nlitvis *så* va e ju smoa lindår handi ti:din 'vanligtvis så var det ju små lindor den där tiden'. (Lf)

Men i vånn ti:d enn *så* va e sto: karar 'men i vår tid än så var det stora karlar (som sprang påsktroll)'. (Lf) [dubbeladverbial]

e) Bland de fria adverbialen finns även *fria annex* som följs av *så* och därefter av en fullständig huvudsats (SAG 4:439, 453). Exempelen visar fria annex som har formen av konditionala bisatser:

Vila et hav e bommollstyj å *så* tu ha: no: ti ve:v he sjölv å 'ville du ha ett bomullstyg också, så du hade nog att väva det själv, också'. (Nä)

Var e na utbyss *så* tåm koåm direkt no:, ti gra:völsgoålin såm vi sa:g 'var det några utbyss (gäster), så de kom direkt nog till gravölsgården, som vi så'. (Lf)

2. Fundament med funktion som bundet adverbial

Också bundna adverbial konstrueras i sÖB gärna med *så*. Mest handlar det då om rumsbetecknande adverbial som står som bestämning till verb som anger rörelse eller befintlighet, såsom *bo, fara, finnas, fo:1* 'föra', *leta hem, vara*. Med *ha* kan talaren ange platsen för objektsreferenten, ha ngt någonstans. Oftast har adverbialet formen av en prepositionsfras, men också bisatser som anger befintlighet kan följas av *så*. Fundamentet kan utgöras av ett dubbeladverbial, där två befintlighetsadverbial som preciserar varandras betydelse bildar ett sammanhållet satsled (SAG 3:486 f.).

Sjennar opp på Fållbettjin elå Ka:rsbakkan vi kalla *så* va ju e gamalt par: 'här uppe på Fållbäcken eller Karsbacken vi kallade, så var ju ett gammalt par'. (Öv) [tredubbeladverbial, definit adverb *sjennar* + *uppe* + prepositionsfras]

Tå minns ja vi ga:mbäl stugon sjennar *så* ha: vi in bro:kvist, å trappår va innvendit 'då minns jag, vid gamla stugan här, så hade vi en brokvist, och trapporna var invändigt'. (Öv) [referatmening: dubbeladverbial, prepositionsfras + definit adverb *sjennar*]

Å i rekenbyö:kren såm va: tå *så* va ju siffrår, oppskri:va 'och i räkneböckerna som var då, så var ju siffrorna uppskrivna'. (Nä)

Ja:, ti brölåpår å begra:vninggar *så* fo:last mjöltjen 'ja, till bröllop och begravningar så fördes mjölken'. (Nä)

Å åp anin hästin *så* va brufåttje å in sjtjusskar: 'och på andra hästen (i brudraden) så var brudfolket och en skjutskarl'. (Nä)

Å så va e tenn i Gro:s goålan tå *så* va e ie:n tå såm mamm kalla fö Gro:s far: 'och så var det där i Gros gårdarna då så var det en då som mamma kallade för Gros far'. (Nä) [dubbeladverbial, definit adverb *tenn* + prepositionsfras]

Ja: åp laven å Ny:bro:en såm va tide å *så* va vi ma:ngg ga:nggår å dansa åp henar å 'ja, på laven (dvs. dansbanan) och Nybron som var där borta också, så var vi många gånger och dansade på den också'. (Lf)

Tå ja tjena *så* ha: dåm *så* leita dåm heim bjårkan å laga, fe bro:nan 'där jag tjänade, så hade de så letade de hem björkarna och lagade vid broarna (dvs. reste vid farstutrapporna, till midsommar)'. (Lf) [lokal relativsats som fundament]

3. Fundament med funktion som subjekt

Så efter subjektsfundament är således en egenhet som kännetecknar svenskt talspråk i Finland. Två typer kan urskiljas, en där subjektet på normalt vis står som fundament i 3a, en där subjektet är dislokerat eller dubblerat i 3b.

Typiskt för exemplen i 3a är de långa och tunga nominalfraserna som subjektsfundamenten är uppbyggda av. Huvudordet i frasen kan ha både framförställda och efterställda bestämningar, de senare ofta i form av efterställda prepositionsattribut eller relativa bisatser.

a) Subjekt + *så* + finit verb:

Men tå fa:drin elå å tåide påjkan sjenn *så* ha: sina a:ninggar 'men då fadern eller, åt de där pojkar här, så hade sina aningar'. (Öv)

Anin goå:lin nie:ret hisin vie:jin *så* e männ häimgoå:l 'andra gården nedefter den här vägen så är min hemgård'. (Nä)

Ti såm ha:g än ko: *så* ha: nu honde mjöltjän 'de som hade en ko så hade nu den där mjölken (att leva på)'. (Nä)

Å tåi såm int va budi å *så* bar: mjöltjen 'och de som inte var bjudna också så bar mjölken (till bröllopsgården)'. (Nä)

Å, en systår å jag *så* huö:rd tå in hond, hond sjtjåld åp e speciellt sett 'och, en syster och jag så hörde då en hund, hund skållde på ett speciellt sätt'. (Nä)

Å tåisje ny:jan bröläpen *så* rekk nu bare ie:n da:g 'och de här nyare bröllopen så räckte nu bara en dag'. (Nä)

Både kaffetjåredår å, å ma:tjåredår *så* sku loå:nas ur:r, urr alla goå:lar tå 'både kaffekårl och matkårl så skulle lånas ur, ur alla gårdar då (till kalas)'. (Nä)

Å hande samma ma:tin *så* va åp begra:vninggan å 'och den där samma maten så var på begravningarna också'. (Nä)

Fö kvar: hest *så* sku ha et bryö, å en ha:våkkapp, i spilton framanfö se 'för varje häst så skulle ha ett bröd, och en havrekappe i spiltan frammanför sig (om julnatten)'. (Lf)

Hede ie:na oå tåmde *så* had å ho:nen riktig 'det där ena av de där (dvs. påsktrollen) så hade också hornen riktig'. (Lf)

Å åtår hisin Bårgmannas Iemel sjenn breivå *så* tjyöft en låttsedel åt me 'och åter den här Bergmans Emil här bredvid så köpte en lottsedel åt mig'. (Lf)

Ja veit Stå:l Frans tå sjenn en grann *så* kuska ut: dåm han å vo:l arg 'jag vet, Stål Frans då här, en granne, så kuskade ut dem, han, och blev arg (på barn som skulle sopa ut julen)'. (Lf) [subjektet *Stål Frans* finaldubbleras med *han*]

Å han såm nu ha: penggan *så* tapitje:ra å 'och den som nu hade pengar, så tapetserade och'. (Lf)

Så hisin grannin tenn *så* e Antas 'så den här grannen där så är Antas'. (Lf)

Riktinan feitisdasma:t *så* ska va å:tåsåppon 'riktig fettisdagsmat så ska vara årtersoppa'. (Lf)

Å ongdo:man å *så* fi:ra no: tå, i sjöstriendren 'och ungdomarna också, så firade nog då (midsommar), i sjöstrånderna'. (Lf)

Tåde gamådagsens menisjår *så* ha: nievre 'sådana där gamla dagars människor så hade nåvret (till memmarivor)'. (Lf) [*nivret* är neutrum i Lf]

Honde flekkon såm fie, såm vi ha: ti aksjo:nsflekkå så dödd tå on va tretton oår 'den där flickan som fick (lungsot), som vi hade till auktionsflicka, så dog då hon var tretton år'. (Lf)

b) Subjekt som dislokteras initialt följs gärna av *så* + *pronominell kopia* i den inre satsen. Också finaldubblerade subjekt kan följas av *så*, med det *anaforiska pronomenet* placerat i satsens efterfält:

Nä: ja väit fö hison farmor *så on* va no:, kona no: få siti åp in sto:l in ti:m, åm an jo:rd na: såm itt va bra: 'nej, jag vet, för den här farmor, så hon var nog (sträng), kunde nog få sitta på en stol en timme, om man gjorde något som inte var bra'. (Öv)

Tåde sto:r steinfaten såm fanns *så dām* va såde vi:d 'sådana där stora stenfat som fanns, så de var så där vida'. (Lf)

Tämde kalasbo:ten tå *så dām* va ju ryöd moåla tām 'de där kalasborden då, så de var ju rödmålade, de'. (Lf)

Å honde tjeljen hans *så* va sjuk *hon* me e:ns 'och den där käringen hans (dvs. hustrun) så var sjuk hon med ens (dvs. ständigt)'. (Lf)

c) Som en typ för sig framstår vissa *han som* 'den som'-satser, som konstrueras med *så* som i sin tur följs av en fullständig huvudsats. I sådana fall, där eftersatsen är strukturellt komplett, är det också i sverigesvenskan möjligt att använda *så*, t.ex. *Alla strykare som kommer förbi så rastar de hos'na* (Ekerot 1988:249).

Innehållsmässigt fungerar *han som*-satserna som ett slags konditionalsatser (fria adverbial), som de kan parafrastras med. Subjektsreferenten i eftersatsen behöver inte vara identisk med den i försatsen. Exempelen kommer från Lf:

Han såm va ti sko:jin å treffa naon vakkär bjuönmåstårvå *så* sku e va en tårvå fö trappon, ti stig oå:p 'den som var till skogen och träffade (på) någon vacker björnmosstorva, så skulle det vara en torva vid trappan att stiga på (till midsommar)'. [Jfr Var man till skogen, så...]

Å han såm kona la:g tå *så* fieg an legg tämde oåta:ten numbrå tå 'och den som kunde laga då så fick han lägga de där årtalen, numrorna då (dvs. forma grankottar till årtal som midsommarprydnad)'. [Kunde man laga, så...]

Han såm nu vila ha starkt *så* tjöft dām brennvine besynnli påjkan 'den som nu ville ha starkt, så köpte de brännvinet, besynnlig pojkarne'. [Ville man ha starkt, så...]

Men han såm ha: tåde sto:ra frammanstugår såm sto: to:m *så* fieg an no: tå, tå an jieg å beist handi dansin 'men den som hade sådana där stora frammanstugor som stod tomma, så fick man nog då, då man gick och bad den där dansen (dvs. bad att få hålla dansstuga)'. [Hade man stora frammanstugor, så...]

4. Fundament med funktion som objekt

Objektsfundament följs av *så* före det finita verbet:

Första lärarinnon så ha: in rekti sto:r bess, å hande *så* bru:ka on ha tjura därut 'första lärarinnan så hade en riktigt stor bässe, och den där så brukade hon ha tjudrad därute'. (Öv)

Ja sista hästin vi ha: *så* tjö:ft ja oå: Vi:tala 'ja, sista hästen vi hade så köpte jag av Viitala'. (Nä)

Täide skalman *så* ha: di åp akslen karan 'de där skalmarna (på likbåren) så hade de på axeln, karlarna'. (Nä)

(Halmen) såm dām sku a behö:va haft åt juren åm vintran *så* brend, ongdo:min opp 'som de skulle ha behövt haft åt djuren om vintrarna, så brände ungdomen upp'. [ungdomen koll. 'ungdomarna'; dubbelsupinum *behövt haft*]

Å han såm va vievd å fransan *så* sku å bru:den a måsta laga 'och den (halsduken) som var vävd av fransarna, så skulle också bruden ha måst lagat'. (Lf) [dubbelsupinum *måst lagat*]

Allt kva ja:g a lä:t me *så* ha ja måsta lä:t me såde bare 'allt vad jag har lärt mig, så har jag måst lärt mig så där bara (utan formell utbildning)'. (Lf) [dubbelsupinum *måst lärt*]
Kvatt dām a kuni *så* veit ja it 'vart de har kommit, så vet jag inte'. (Lf)

5. Utbrytning följd av adjunktionellt *så*

Det förekommer också att det utbrutna ledet i en utbrytningskonstruktion följs av *så*. Det är ett uttryckssätt som kan ha sin förklaring i talspråkets förkärlek för lätta led i början av en mening. I stället för att börja med ett tungt led och säga *Värsta sommaren jag tjänat så var den sommaren* så bryter man ut *Värsta sommaren* och fortsätter med att skjuta in *så* efter det relativa utbrytningskomplementet.

Företeelsen kan också tolkas som en anakolut, där en utbrytningskonstruktion sammanblandas med en *så*-konstruktion, så att yttrandets slut kommer att följa ett annat mönster än dess början. *Det var* i utbrytningen återkommer då som *var det* efter *så*. Huvudordet i frasen i de belägg som påträffats bestäms av ett adjektivattribut i superlativ: *första, värsta*. Om det bara råkat sig så eller om superlativen är ett krav på konstruktionen i fråga är svårt att säga. Superlativen ger i alla fall visst eftertryck åt yttrandet.

He va första ställe tär e a vuri dekarie:ra me blommår *så* va e tå mamm begra:vast å he va tretiseks 'det var första stället där det hade varit dekorerat med blommor, så var det då mamma begravdes, och det var -36'. (Nä)

He va värsta såmarin ja a tjena, *så* va e han såmarin å 'det var värsta sommaren jag har tjänat, så var det den sommaren och'. (Nä)

He va no: he semsta stelle ja a tjena å:p *så* va e tär: 'det var nog det sämsta stället jag har tjänat på, så var det där'. (Lf)

6. Arbetsfördelningen?

Det vore lätt att förklara finlandssvenskans utvidgade bruk av adjunktionellt *så* med att det ersätter den pronomina kopian efter en initial dislokation. Men det gör det inte. Det ena utesluter inte det andra, och av exemplen i punkt 1b och 3b har vi sett att adjunktionellt *så* kan förekomma tillsammans med dislokation. *Så*-konstruktionen används i själva verket omväxlande med initial dislokation och enkelt fundament utan *så* efter sig, men inte osystematiskt.

Hur ser alltså arbetsfördelningen ut mellan enkelt fundament, adjunktionellt *så* och initial dislokation? Några helt vattentäta skott finns det inte mellan dem, men de har vissa egenskaper som det går att ta fasta på.

1. Utmärkande för det enkla fundamentet är en lätt struktur. Det utgörs normalt av en lätt fras, en ettords- eller en tvåordsfras. Huvudordet i en subjektsfras kan ta ett possessivt eller ett demonstrativt pronomen som attribut, men inte tyngre attribut. Satsers som inleds med ett lätt fundament har en lätt struktur över huvud taget.

Å *allihop*:p baka ju förstäss 'och allihop bakade ju förstäs'. (Nä)

Lä:rarin hätt Alfred 'läraren hette Alfred'. (Nä)

Hande ga:mbäst va därut 'den där äldste var därute'. (Nä)

Papp näim dödd förttifemm 'pappa min dog -45'. (Nä)

Klävus bo:r i Ytärmarjån 'Klävus bor i Yttermarken'. (Nä)

Mi:n föeldrar bodde i en kamar 'mina föräldrar bodde i en kammare'. (Lf)

2. Utmärkande för *så*-konstruktionen är däremot att den föregås av tunga fundament. Nominala fundament kan utgöras av fraser som innehåller långa efterställda attribut, adverbiala fundament utgörs ofta av bisatser eller dubbeladverbial. Satserna har med andra ord vänstertyngd, som talaren balanserar upp med hjälp av adjunktionellt *så*.

Så-konstruktionen hittar vi också i satser med syntaxstörningar av olika slag, såsom när talaren avbryter sig för att börja på nytt eller upprepar sig för att signalera att den vill komma in i samtalet. *Så* har då till uppgift att manifesteras sambandet mellan fundamentet och resten av satsen, helt enkelt att få satsen på fötter igen. (Ekerot 1988:64, 76 f.)

Konstruktionen belyses med exempel från Ks (efter Ivars 1993:233–239):

Jag som nu har suttit med i stadsfullmäktige i ett antal år *så* har ju konstaterat det där.

Det som man saknar väldigt mycket *så* det är ju de här revyerna. [*så* kombinerat med initial dislokation]

Och och och ett sånt därmt litet ska vi säga, en liten, liten episod *så* skulle jag kunna berätta om från folkskolan. [*så* efter bundet adverbial]

Sommar sommar en sommar utan lava (dvs. dansbana) *så* skulle inte ha varit nånting här inte. [talaren signalerar att han vill komma in i samtalet genom att upprepa *sommar sommar*]

3. Om det är strukturella faktorer som bestämmer valet av konstruktion med eller utan *så*, så är det närmast kommunikativa faktorer som ligger till grund för bruket av initialt dislokerade satsled. Utbytbara mot varandra är de två konstruktionerna inte, utan att det samtidigt sker en skiftning i betydelse i satsen.

Att *så*-konstruktionen och den initiala dislokationen är väsensskilda och fyller olika funktioner påpekar även Ekerot (1988:246 f.). Den grundläggande funktionen hos dislokationen (eller *den anaforiska dubbleringen* med dubbel satsdel) är att aktualisera en referent som det sägs något om i den inre satsen. *Så*-konstruktionen (eller *den icke-anaforiska dubbleringen* med *så*) har i första hand en platshållarfunktion som formellt satsfundament i påståendemeningar. De två typerna av 'dubbling' kompletterar således varandra.

Dislokationens funktion kan till att börja med illustreras med en berättelse som handlar om den svåra belägenhet talarens familj råkade i när fadern dog. Faderns död hade skyntat fram tidigare i intervjun, temat fanns i medvetandet och tas upp på nytt i en fråga av intervjuaren:

Intervjuaren: Hm. Jo:o. Nå, nåvetja e va bra: ho:art fö mamm di:n tå åm ni, åm papp dödd?

Informanten: Nå väit du e va ho:art he va, int va e så mo:lit int ti va me, ha fyr: smoa: bo:n å, systren såm va ga:mblast hon va, hon va ni:j o:r, å ja va sju. Å så ha: ja in bro:r såm va femm å en systär såm va tvoå:, tå papp dödd. Nittonhondraförttifemm, tå. (– Hm. Jo. Nå, det var väl bra hårt för mamma din då om ni, om pappa dog? – Nog vet du det var hårt, det var, inte var det så lätt inte att vara med, ha fyra små barn, och system som var äldst, hon var, hon var nio år, och jag var sju. Och så hade jag en bror som var fem och en syster som var två, då pappa dog.) (Nå)

Med hjälp av dislokationen får informanten fram ett nytt perspektiv på faderns död: det äldsta av fyra barn i familjen var inte mer än fyra år gammalt. Dislokationen får lyssnaren att lystra; *så*-konstruktionen skulle inte ge yttrandet samma tyngd utan glida lyssnaren mer oförmärkt förbi. *Systern såm va ga:mblast så va ni:j o:r* skulle talaren kunna säga vid en uppräkning i ett yttrande som inte vore så emotionellt laddat som detta. Dislokationen framhäver allvaret i situationen.

Skillnaden i funktion mellan initial dislokation och adjunktionellt *så* kan ytterligare illustreras med två satspar, där dislokationen till vänster är autentisk och *så*-konstruktionen till höger konstruerad:

Å honde tjöttsåppon *hon* sku nu va: ~ å honde tjöttsåppon *så* sku nu va:

Yttrandet är hämtat ur en intervju om bröllops seder, där informanten erinrar sig köttsoipan som hon lyfter fram som maträtten framför andra på kalas i trakten i äldre tid. *Så*-konstruktionen skulle inte ge samma effekt.

Det andra satsparet illustrerar hur samma informant tar initial dislokation till hjälp för att föreslå intervjuaren ett nytt tema i anslutning till bröllopsederna:

Men hande bruskaran hyö:ret, *han* ska et funu skri:v åmm ~ ?men hande bruskaran hyö:ret, *så* ska et funu skri:v åmm

Här är det ett annat inslag i bröllopsfirandet som talaren plötsligt erinrar sig och lyfter fram på ett sätt som inte vore möjligt med *så*, nämligen brudskaran. Med interjektionsfrasen *hyö:ret* 'hördu' vill informanten dessutom fästa intervjuarens uppmärksamhet vid det nya tema hon växlar över till. Frasen *hyö:ret*, inskjuten efter det dislokerade ledet, omöjliggör för sin del adjunktionellt *så*, som enligt regeln ska ha sin placering omedelbart efter fundamentet och före det finita verbet.

Dislokationens aktualiserande funktion observeras också i SAG. Både nominala och adverbiala led tenderar att vara "mer tematiska när de är dislokationer än t.ex. om de står som fundament med adjunktionellt *så*", säger SAG (4:449).

Sammanfattande kan sägas att valet mellan enkelt fundament, adjunktionellt *så* och dislokation ställer krav på både talaren och lyssnaren. Talaren ska snabbt och intuitivt välja konstruktion, lyssnaren ska lika snabbt uppfatta nyanserna i talet rätt. Enkelt fundament och *så* gör mindre väsen av sig än dislokationen. Det är dislokationer talaren ska göra bruk av för att fånga lyssnarens uppmärksamhet: hör hit, nu kommer det någonting viktigt som jag vill att du ska känna till eller få veta mer om.

Referenser

Ekerot, Lars-Johan (1988): *Så-konstruktionen i svenskan*. Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Lund: University Press.

Ivars, Ann-Marie (1993): *Så-konstruktionen i finlandssvenskt talspråk*. I: Ivars, Ann-Marie m.fl. (red.), *Språk och social kontext*. Meddelanden från institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur vid Helsingfors universitet. SerieB:15. Helsingfors. 229–241.

Ordbok över Finlands svenska folk mål I. Helsingfors: Forskningscentralen för de inhemska språken. 1982.

SAG = Teleman, Ulf & Hellberg, Staffan & Andersson, Erik (1999): *Svenska Akademiens grammatik*. 4. Sats och mening. Stockholm: Svenska Akademien.